

GOLOGORICA U KRONICI ŽUPE (1892. – 1918.) PREMA ZAPISIMA ŽUPNIKA LJUDEVITA ŽVAČEKA

Stipan TROGRLIĆ
Partizanski put 26
52 100 Pula
stipan.trogrlic@pilar.hr

UDK 27-774(497.521Gologorica)
1892/1918⁹ 929 Žvaček, Lj.
Izvorni znanstveni rad
<https://doi.org/10.31726/via.32.7>

Članak govori o nacionalno-političkim, moralno-vjerskim, gospodarsko-socijalnim i etnografskim prilikama u Župi svetih apostola Petra i Pavla u Gologorici u vremenu od 1892. do 1918. godine, prema zapisima župnika Ljudevita Žvačka u Kronici Župe. Kao »lucidan opservator« ostavio je niz zanimljivih opažanja o spomenutim sastavnicama gologoričke stvarnosti u navedenim godinama. Iako su Žvačkova opažanja dijelom uvjetovana njegovim podrijetlom (dolazi iz Češke), pripadnošću svećeničkom staležu i političkom, panslavenskom, orijentacijom, ona, kao prvorazredni izvor, zavrijeđuju punu pozornost povijesne znanosti, ali i drugih društveno-humanističkih disciplina.

Ključne riječi: Gologorica, župa, župnik Ljudevit Žvaček, župna kronika, društvena situacija, vjerske prilike

Keywords: Gologorica, parish, parish priest Ljudevit Žvaček, parish chronicle, social conditions, religious situation

Parole chiave: Gologorica, parrocchia, parrocco Ljudevit Žvaček, cronaca parrocchiale, contesto sociale, situazione religiosa

Uvod

Ivan Glavina, tršćanski i koparski biskup od 1882. do 1896., suočen s kroničnim nedostatkom svećenika u Biskupiji, za liječenja u Karlovim Varyma u Češkoj, u praškom *Narodnom listu* godine 1885. upoznao je češku javnost s ovim problemom i uputio poziv tamošnjim mladićima, koji osjećaju svećenički poziv, da se, nakon dogovora sa svojim biskupom, upišu u Centralno bogoslovsko sjemenište u Gorici kao bogoslovi Tršćanske i Koparske ili Porečke i Pulske biskupije te da se nakon ređenja inkardiniraju (ustožere)¹ u jednu od ovih dviju istarskih biskupija. Odaziv je bio iznad očekivanja. U Goričku bogosloviju u godinama 1886. i 1887. došla su čak 43 bogoslova iz Češke i Moravske. Njih je čak

1 *Codex iuris canonici*. (Zakonik Kanonskoga prava) iz 1917., u kanonu 111, stavak 1. i 2., određuje da svaki klerik (član katoličkoga svećeništva, duhovnoga staleža) mora imati svoga biskupa ili redovničkoga starješinu, ne može biti »clericus vagus« (duhovni beskućnik). Matija BERLJAK (prir.), *Kodeks Kanonskog prava, uređen po odredbi sv. oca pape Pija X.*, Glas Koncila, Zagreb, 2007.

40 završilo bogosloviju u Gorici, zaredilo se za svećenike i došlo u Istru.² Svi su oni ostavili trag, neki više, neki manje prepoznatljiv, ne samo na vjerskom nego i na kulturnom, nacionalno-političkom i gospodarskom planu župa u kojima su djelovali. Nažalost, osim u rijetkim slučajevima, o tom se tragu u domaćoj historiografiji malo pisalo.³

Jedan od 40 spomenutih »uvezenih« svećenika u Istru bio je i Ljudevit Žvaček. Rođen je 1866. u Jesencu u Moravskoj, filozofsko-teološki studij u Gorici završio je 1891., a za svećenika Tršćanske i Koparske biskupije zaređen je iste godine. Prva povjerena mu služba bilo je mjesto kooperatora (pomoćnika) u župi Gračišće i istovremeno, »*excurrando*«,⁴ bio je kapelan u gračaškoj Kapelaniji Svetoga Križa.⁵ Godine 1892. imenovan je upraviteljem, a 1894. župnikom Gologorice. Tu ostaje do 1923. kada pod fašističkim pritiskom odlazi u rodnu Moravsku, najprije u župu Brezovo, a potom u rodno Jesence, gdje je završio svoj hod ovom »suznom dolinom.« Iz pisma izvjesnoj gospođi Ružici 1931., u kojem se zanima za stanje u Župi, dá se zaključiti da je po odlasku u rodnu Moravsku održavao veze s Gologoricom i zanimao se za stanje u Župi.⁶

Žvaček je, po mnogočemu, jedan je od znamenitijih i zanimljivijih gologoričkih župnika. U Gologorici je proveo 31 godinu, od 1892. do 1894. kao upravitelj Župe, a 1894. – 1923. kao župnik, pa je poslije Ivana Buršića, koji je na mjestu župnika u Gologorici proveo 36 godina (1967. – 2003.), najdugovječniji gologorički župnik u 19. i 20. stoljeću.⁷ Procesi preobrazbe, gologoričkoga zatvorenog, statičnog, ruralnog svijeta usmene, apolitične kulture u otvoren, dinamičan, politiziran svijet, svijet pisane kulture, započeti 20-ak godina prije Žvačekova dolaska, nastavljaju se u njegovo vrijeme punim intenzitetom. O svemu je Žvaček ostavio zanimljiva svjedočanstva. Po mišljenju poznatoga povjesničara Miroslava Bertose, »bio je veoma lucidan opservator«. Uspio je uočiti sastavnice gologoričke stvarnosti »i povezati ih s previranjima u nacionalno-političkoj sferi. Uspješnije od mnogih kasnijih

2 Ivan BARTOLIĆ, »Češki i moravski svećenici u Istri od 1890. do 1930.«, *Pazinski memorijal* 19 (23-24), Pazin, 1995., str. 108–109.

3 Isto, str. 111–120.

4 Lat. administrator *excurrando* (putujući duhovni upravitelj), doslovno »odlazeći upravitelj«, oznaka je za svećenika kojemu je povjereno upravljanje jednom ili više župa koje nisu njegove matične. (Takav svećenik putuje, odlazi u nematične župe obavljati poslove koji pripadaju redovitom župniku.) Jeronim ŠETKA, *Hrvatska kršćanska terminologija*, II. izmijenjeno, popravljeno i upotpunjeno izdanje, Marija, Split, 1976., str. 80.

5 Arhiv župe Gologorice [dalje: AH ŽUG], Kronika župe Gologorice od 1892. do 2002. [dalje: Kronika], str. 3; Žvačekovi su nasljednici, s manjim ili višim prekidima, poneki samo s osvrtnom na prvu pričest i krizmu, vodili Kroniku Župe do godine 2002. Ako biskup procijeni da sam župnik, zbog velikoga broja vjernika ili nekoga drugog razloga ne može sam valjano obaviti sve pastoralne zadatke, dodjeljuje mu jednoga ili više pomoćnika, koji se različito nazivaju, vikar, kooperator, kapelan. Budući da sam Žvaček navodi kako je bio kooperator u župi Gračišće i *excurrando* kapelan Sv. Križa, znači da je boravio u Gračišću, a putovao, doslovno putujući upravljao Kapelanijom Sv. Križa. Ante CRNICA, *Priručnik Kanonskog prava Katoličke Crkve*, Tiskara sv. Antuna, Zagreb, 1945., str. 101.

6 AH ŽUG, Zbirka pisama, Pismo Ljudevita Žvačeka gospođi Ružici, Jesence (Moravska), 7. lipnja 1931.

7 Stipan TROGRLIĆ, »Župa Gologorica u 19. i 20. stoljeću«, u: David IVIĆ i Josip ŠIKLIĆ (ur.), *Župa Gologorica, prošlost i sadašnjost. 700 godina prvog spomena župe, »Josip Turčinović«*, Pazin, 2024., str. 27–28.

povjesničara.« Usto, iznoseći mehanizme »akulturacije i asimilacije, otpora i popuštanja (...) nesvjesno se približio modernoj koncepciji 'totalne povijesti' i primijenio postupak koji će šezdesetak, pa i sedamdesetak godina kasnije proslaviti treća generacija škole francuskih 'annalista'« – zaključuje Bertoša.⁸

U Predgovoru Kronici Župe Žvaček napominje da je Kroniku počeo »pravilno« voditi od godine 1911., tj. zapisujući danomice aktualne događaje, a zbivanja od 1892. do 1911. opisao je na temelju sjećanja, uz obilato korištenje raznih dokumenata iz župnoga arhiva. U rubrici »Opaska« navodi izvor iz kojeg je preuzeo opisani događaj. Kao razloge pisanja Kronike navodi potrebu da buduće generacije »poznaju povijest prijašnje dobi«, od velike koristi može biti njegovim nasljednicima u pastoralnom radu, a i biskup ga je, prigodom kanonske vizitacije, pozvao da »ordo cronologico« (kronološkim redom) zabilježi glavne događaje u samoj župi ili one koji su bili povezani sa Župom.⁹ Problematika zapisana u Kronici može se svrstati u četiri veće teme: nacionalno-politička previranja, gospodarsko-socijalna situacija, vjerske prilike i etnografska slika sela.

Nekako u isto vrijeme kad Žvaček počinje voditi Kroniku župe Gologorice, njegov sunarodnjak Josef Vanik, župnik u Lindaru (1905. – 1931.), piše *Kroniku lindarske župe* u kojoj nastoji prikazati povijest ove župe od najstarijih vremena do 1930. godine, kada odlazi u mirovinu. Uz ostalo *Kronika* sadrži popis župnika i upravitelja Župe, sastavljen na temelju matičnih knjiga, počevši od onih najstarijih iz 1551. do njegova vremena.¹⁰ Posebno je zanimljiv onaj dio *Kronike* u kojem opisuje prilike iz vremena svoga župnikovanja »jer na živ i neposredan način opisuje ono što se događalo oko njega«.¹¹

1. Nacionalno-politička previranja

Potkraj 19. st. i Gologoricu, malu, rubnu, ruralnu sredinu u središnjoj Istri, zapljusnuli su valovi modernizacije pod utjecajem mnogih čimbenika, prije svega onoga gospodarskog, započinje proces prelaska iz zatvorenoga, statičnog, u otvoreno, dinamično društvo, s prepoznatljivim posljedicama na svim područjima društvenoga života.¹² Žvaček kao neposredan svjedok zbivanja točno locira nacionalne podjele između građana, kako su sami sebe nazivali stanovnici Gologorice, i stanovnika okolnih sela, od građana pomalo prezri-vo nazivanih poljani ili *campagnoli*. Građani, iako etnički Hrvati, pod utjecajem moćne furlansko-karnijske obitelji De Franceschi, koja se naselila u Gologoricu još u 17. st., postaju politički Talijani. Podržavaju na izborima Talijansku stranku, iako i dalje međusobno komuniciraju na hrvatskom jeziku. Za razliku od njih, poljani (*campagnoli*) svjesni su svo-

8 Miroslav BERTOŠA, »Gologorički de Franceschi: između etosa i etnosa«, u: Miroslav BERTOŠA, *Etos i etnos zavičaja*, Čakavski sabor Pula i dr., Pula – Rijeka, 1985., str. 228.

9 AH ŽUG, *Kronika*, Predgovor pisateljev; stranica nije označena.

10 BARTOLIĆ, »Lindar gledan s crkvene strane«, u: Josip ŠIKLIĆ (ur.), *Lindarski zbornik*, Knjižnica acta 2, Koordinacija istarskih ogranaka Matice hrvatske, Pazin, 1996., str. 85–86.

11 BARTOLIĆ, »Češki i moravski svećenici...«, str. 113–114

12 BERTOŠA, »Gologorički De Franceschi:...«, str. 221–225.

ga nacionalnog identiteta – »priznaju se vlastitoj hrvatskoj narodnosti.« I u skladu s tim se i ponašaju. Na izborima, na svim razinama, od općinskoga poglavarstva do Carevinskoga vijeća, glasuju za Hrvatsku stranku.¹³

O genezi i rezultatima susreta i sukoba dvaju kulturno-etničkih i nacionalnih krugova (talijanskoga i hrvatskog) u Gologorici spomenuti Bertoša piše: »U povijesnim preobrazbama hrvatskog etnosa, koji je u to doba iz tradicionalnih prelazio u moderne oblike, nužno je, barem kod nekolicine predstavnika starog hrvatskog kulturnog kruga, dolazilo do gubljenja identiteta. Oni su se oslobodili nekadašnjih tradicionalnih stega prije nego li su povijesno preživjele kulturne odrednice prešle u novu strukturu. Dok, primjerice, predstavnici gologoričkoga talijanskog kulturnog kruga, već otprije politizirani, upravo iz nacionalno-političkih razloga odbijaju da pjevaju na hrvatskom jeziku (iako su dvojezični), dotle se hrvatski seljački puk, koji je prekinuo s nekadašnjim oblicima kolektivne svijesti, usteže od pjevanja za misnog obreda, ne shvaćajući koliko je bila velika njegova uloga kao političkog instrumenta i movensa akulturacije.«¹⁴

Dokaz visoke politizacije cjelokupnoga društvenog života bilo je miješanje politike u pitanje imenovanja župnika ili uporabe jezika u Crkvi. To više nisu samo unutarcrkvena pitanja, nego jednako važna nacionalno-politička pitanja. Za ilustraciju ovoga Žvaček navodi slučaj svoga prethodnika i vlastiti slučaj. Naime, kad je Dekretom Biskupskog ordinarijata u Trstu br. 37, od 9. travnja 1892. upraviteljem župe Gologorica imenovan Pravedoslav Filiplić, rodnom iz Lindara, među župljanima se javila »agitacija da ne bude izabran za stalnog župnika.« Agitaciju je poticao i predvodio aktualni gologorički potestat (župan) Antun Ivić. Razlog protivljenja Filipliću bio je, kako je isticao Ivić, njegov prislan, prijateljski odnos s obitelji Francesca De Franceschija, bivšega župana. Premda je dobio podršku većine glavara obitelji, biskup ga nije potvrdio za župnika, nego ga je »stanta pede« (odmah, istoga časa) premjestio u Grdoselo.¹⁵ Dekretom Ordinarijata u Trstu br. 619, od 8. kolovoza 1892. upraviteljem Župe imenovan je Ljudevit Žvaček. Sada su se »rogušili« Talijani i talijanizirani »građani«, teško su prihvaćali da im je za upravitelja »dorinut« pop Slaven, Čeh iz Moravske.¹⁶

Godine 1908. župnik Ljudevit Žvaček tuži se Općinskom poglavarstvu u Pazinu na izvjesnoga Leonarda De Franceschija zato što je u više navrata u župnoj crkvi ometao pjevanje na hrvatskom jeziku, kojim je ravnao mjesni učitelj Josip Monas. Moli Poglavarstvo da zaštiti Monasa jer mu je De Franceschi jednom prigodom prijetio da će ga ubiti.¹⁷ O uporabi jezika u Crkvi kao nacionalno-političkom pitanju, s očekivano različitim tumačenjima

13 AH ŽUG, Kronika, str. 3

14 BERTOŠA, »Gologorički De Franceschi:...«, str. 227.

15 Kao upravitelj župe Žminj (1895. – 1921.) od 1918. izložen je stalnim pritiscima talijanske vlasti zbog svojih hrvatskih stavova i obrane prava svojih hrvatskih vjernika. Godine 1921., protjeran iz Istre, sklonio se u Jugoslaviju. Stipan TROGRLIĆ, *Katolička crkva u Istri između otpora i potpore talijanskoj vlasti u Istri 1918. – 1943.*, Državni arhiv u Pazinu; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Pazin, 2019., str. 75–77.

16 AH ŽUG, Kronika, str. 3.

17 Na istome mjestu.

na stranicama talijanskoga, liberalnog tiska i onog hrvatskoga, katolički orijentiranoga, Žvaček, bez komentara, vjerno prenosi informacije i jedne i druge strane.

Tršćanski *Il Piccolo*, novine naglašeno protukatoličke i protuhrvatske orijentacije, iz pera svoga dopisnika iz Pazina (26. ožujka 1913.) optužuje župnika Žvačeka zato što je započinjanjem pjesme »Kraljice neba, raduj se!« (lat. *Regina coeli laetare!*)¹⁸ na hrvatskom jeziku uznemiravao mirno talijansko stanovništvo Gologorice i pokušao iskoristiti crkvu za nacionalnu promidžbu. I baš je na danjoj uskrсноj misi ostao zatečen kad pjevači, u znak prosvjeda, nisu prihvatili pjevanje na hrvatskom jeziku.¹⁹

Naša sloga, nacionalno-preporodni list umjerene katoličke orijentacije, reagirala je na prozivke *Il Piccola*. Humorističkim dijalogom Jurine i Franine, na pomalo ironičan način, želi pokazati da dopisnik iz Pazina, naziva ga »smrdljivi pazinski Krnjel«, mora imati dugačak nos kad ga zabada u gologoričku crkvu. Ne boji se da mu ga netko skрати iako je dobio više batina od bilo kojega krnjelskog tovara. A razlog je takva ponašanja to što ima debelu *tovarsku* kožu, primjećuju Jurina i Franina.²⁰

U odgovoru na pisanje *Piccola*, tršćanskog lista, *Pučki prijatelj* s dosta ironije upozorava da kad već spominje uznemiravanje talijanskoga stanovništva u Gologorici, da bi bio red i upoznati javnost koliko to Talijana tamo živi. Oni koji žive ovdje znaju da nema nijednoga. Bilo ih je nešto u prošlosti, »nekoć bilo, sad se spominjalo«, a sada osim pojedinaca, »prodanih mješina« koji kad se za blagdane napiju i viču: »Eviva Moncalvo!« (Moncalvo, talijanski naziv za Gologoricu, op. a.), talijanske riječi nije čuti. Pa i sami »Moncalvci«, kad se otrijezne, govore hrvatskim jezikom. Izgleda da talijanskim liberalima više smeta mladenačko društvo u Gologorici nego sve drugo, zaključuje *Pučki prijatelj*.²¹

O ratnim neprilikama, koje nisu mimoišle ni Gologoricu, Žvaček donosi nekoliko informacija. Pula, kao glavna austrijska ratna luka, počela se utvrđivati, civilno je stanovništvo evakuirano. Nekoliko se evakuiraca smjestilo u Gologoricu. Krajem 1914. sakupljali su se dobrovoljni prilozima za austrijski Crveni križ. Narod, iako siromašan, pokazao je veliku dušnost iskazujući tako poštovanje prema vladarskoj kući.²² Dana 1. veljače 1915. izvršena je mobilizacija kojom je obuhvaćen 81 muškarac, od čega je 41 bio oženjen. Već idućega dana, 2. veljače, na blagdan Svijećnice, uobičajeno pjevana misa pretvorila se u tihu jer su pjevači većim dijelom otišli u vojsku. Kod kuće su ostale žene i djeca. Zavladała je oskudica sve do gladi jer ne može se nabaviti kruh. Kukuruz se, pak, jedva, »u najmanjoj množini«, može nabaviti u Općinskom glavarstvu u Pazinu po cijeni 0,48 kruna po kilogramu. Na svibanjskoj pobožnosti u čast BDM, po preporuci pape Benedikta XV., molilo se za mir u svijetu i vojnike na ratištu.²³

18 Umjesto molitve Anđeo Gospodnji moli se u vremenu od Uskrsa do Duhova.

19 »Politica in chiesa«, *Il Piccolo*, god. XXXII, br. 11393 (Trst, 23. III. 1913.), str. 3.

20 »Jurina i Franina«, *Naša sloga*, god. XXXIV, br. 15 (Pula, 10. IV. 1913.), str. 3.

21 AH ŽUG, Kronika, godina 1913., stranice nisu označene; »Tršćanski Židov u skrbi za vjeru u Gologorici«, *Pučki prijatelj*, god. XIV, br. 14 (Pazin, 10. IV. 1913.), str. 3.

22 AH ŽUG; Kronika, godina 1914., stranice nisu označene.

23 AH ŽUG, Kronika, godina 1914. i 1915., stranice nisu označene.

O situaciji u Župi tijekom triju ratnih godina (1916. – 1918.), sve do dolaska talijanske vojske krajem 1918., u Kronici nema ni riječi. O toj se prvoj poratnoj godini nalaze zapisi kronološki poredani. Talijansku vojsku naziva okupacijskom, što je ona i bila. Dana 20. prosinca 1918. u Gologoricu je došla četa talijanskih vojnika (154) s 3 časnika i više podčasnika (*Compania mitraglieri Fiat*). Došli su na 8 zaprežnih kola, koja je vozilo 16 mula, po dvije za svaka kola. Zapovjednik natporučnik (*tenente*) Giacomo Sechio nastanio se u kući Julija De Franceschija, poručnik (*sottototenente*) Antonio Defassio smjestio se u kuću Alojzija De Franceschija, a natporučnik (*tenente*) Emilio Galizzi uselio se u sobu za goste u župnom stanu.²⁴

Mjesno vojno zapovjedništvo tražilo je od župnika Žvačeka da obavijesti vjernike kako će nakon danje mise (10,30) vojnici na zvonik crkve izvjesiti talijansku zastavu. Poslije mise, uz zvonjavu svih triju crkvenih zvona, kao znak slavlja na tornju se zavijorila talijanska trobojnica. Potom su se na trgu postrojili vojnici i zapovjednici u punoj ratnoj opremi. Sa zidića na trgu pozdravio ih je učitelj iz Trsta Josip Celentich, slaveći »veliku majku Italiju, koja je nakon tolikog ropstva primila pod svoju zaštitu kćer Istru.« Narod je šuteći odslušao govor. Neki su u znak prosvjeda stisnuli šake. Kad je govornik završio i uzviknuo: »Eviva Italia!« (Živjela Italija!), nitko mu nije odgovorio osim vojnika.²⁵

Vojnici često posjećuju kuće pod izlikom da to čine kako bi upoznali narod, koji s nepovjerenjem gleda na te posjete. Iako Žvaček kao razlog nepovjerenja navodi to što ne razumiju talijanski jezik, vjerojatno su u pitanju bili i drugi razlozi. Kao i njihov župnik, smatrali su ih okupatorima. Vojska je u selu postavila dvije pregrade (rampe) – jednu kod groblja, drugu iznad groblja. Uz rampe je postavljena vojnička straža. Od svakoga prolaznika stražari zahtijevaju da pokaže pisano dopuštenje za prolaz, izdano od vojnoga zapovjedništva mjesta. Sve to kod naroda izaziva dodatno nezadovoljstvo jer ne može slobodno do svojih imanja. Vojno zapovjedništvo u Cerovlju tražilo je od župnika Žvačeka da sastavi popis svih austrijskih vojnika iz Župe rođenih od 1877. do 1900., uz napomenu da zapisnik treba biti sastavljen na talijanskom jeziku. Na popisu se našlo 95 imena. Uz ovaj popis Žvaček je istom zapovjedništvu poslao popis siromaha Župe, s molbom da se ustanovi vojnička kuhinja za siromahe. Na ovom je popisu bilo 85 osoba iz 15 domaćinstava (obitelji). Molba je uvažena – ubrzo je otvorena kuhinja za siromahe. Korisnici su morali donijeti potvrdu na propisanom obrascu, potpisanu od *tenentea* Giacoma Sechija, o pravu na socijalnu kuhinju.²⁶

Od kraja 1918. do iznuđenog odlaska u Češku 1923. Žvaček ni slova nije zapisao u Kroniku. Najvjerojatnije zbog straha da ne bi i najbezazleniji kritički osvrt na talijansku vlast bio kriminaliziran i poslužio za dodatne pritiske i prijetnje, a pisati pohvale u čast talijanske okupacije, po savjesti, nije mogao. Međutim, iz drugih izvora doznajemo da je postao *persona non grata*.

24 AH ŽUG, Kronika, godina 1918., stranice nisu označene.

25 AH ŽUG, Kronika, godina 1918., stranice nisu označene.

26 AH ŽUG, Kronika, godina 1918., stranice nisu označene.

U prosincu 1918. talijanska vojna vlast hrvatsku školu u Gologorici pretvara u talijansku, a župniku Ljudevitu Žvačeku naređuje da vjeronauk drži na talijanskom jeziku. Žvaček se obraća biskupu mons. Andriji Karlinu s upitom treba li vjeronauk poučavati na talijanskom jeziku, koji on sam ne poznaje dobro, a đaci ga ne razumiju, ili da odustane od držanja vjeronauka u školi. Biskup mu odgovara da nastavi s istim načinom i na istom jeziku kao i do sada, a ako bi netko, zna se tko, ipak inzistirao na talijanskom jeziku poučavanja vjeronauka, nastavlja biskup, neka se pisano obrati njemu i čeka njegove daljnje upute. Iz izvještaja što ga je kasnije poslao ordinarijatu u Trst, vidi se da biskupova intervencija nije pomogla. Vojni zapovjednik Giovanni Airaldi zabranio je Žvačeku ulazak u školu jer je odbio izvoditi nastavu vjeronauka na talijanskom jeziku. Kad mu je Žvaček pokazao spomenutu biskupovu odluku, Airaldi je počeo psovati i prijetiti župniku. Na kraju je i biskup Karlin bio prinuđen popustiti. U dopisu od 31. siječnja 1919. biskup piše Žvačeku da je vojna vlast preuzela nadzor nad školstvom, pa se tu ne može ništa napraviti. Zato neka u zgodno vrijeme okuplja djecu u crkvi i drži im vjeronauk na materinskom jeziku.²⁷ Uoči izbora za talijanski parlament 15. svibnja 1921. Žvaček je obrađivan da ne bi slučajno vršio propagandu među župljanima. Na listi 42 svećenika Pulske prefekture iz listopada 1923., okarakteriziranih kao »nepouzdan, slavenski propagandist, neprijatelj Italije«, nalazi se i ime gologoričkoga župnika Žvačeka.²⁸ Izložen prozivkama iz Prefekture u Puli i pritiscima lokalnih fašista, Žvaček je 1923. napustio Gologoricu i sklonio se u Moravsku u Brezovo. Kasnije je imenovan župnikom u rodnom Jesencu.

2. Moralno-vjersko stanje, pastoralni rad, crkveni običaji

Prema Žvačekovim zapisima, vjersko-moralni život Župe nije na nekoj razini, pa na tom polju treba puno toga napraviti. Za primjetno zanemarivanje vjerskih dužnosti svojih župljana navodi dva uzroka. Česte promjene upravitelja Župe negativno su utjecale na redovito održavanje mise i drugih oblika pobožnosti. Naime, upravitelji župe, svjesni privremenosti svoje službe, često upravljajući dvjema župama, a u očekivanju da budu imenovani župnicima Gologorice ili da budu premješteni, znali su zanemariti svoje uobičajene pastoralne dužnosti.²⁹ Drugi je uzrok onaj izvanjski. Pod utjecajem liberalnih ideja građani, Talijani i talijanizirani Hrvati, krajem 19. st. udaljuju se od Crkve, sve manje prakticiraju vjeru. Ugledajući se na njih, to počinje činiti i običan puk. Umjesto u crkvu radije odlaze u gostionicu ili se odaju raznim igrama, posebno je omiljena igra bila igra na *balote* (»na kruglje«). Najčešće se igralo na cesti ispod gostionice Josipa Šestana, pristaše Talijanske liberalne stranke. Ako je bilo ružno vrijeme, odlazilo se u gostionicu, gdje se vrijeme provodilo

27 Arhiv Istarskoga književnog društva »Juraj Dobrila« u Pazinu (arhivsko gradivo nije sređeno). Osobni fond Antuna Heka. Antun HEK, »Božo Milanović i borba naprednog svećenstva Istre protiv fašizma« (rukopis), str. 2–3.

28 DAPA, HR-DAPA-55, kut 8, B6I, *Legione territoriale reali carabinieri di Trieste, Stazione di Bogliuno, no. 1220 di prott, Bogliuno, 15. novembre 1922.*

29 U vremenu od 1862. do 1892. u Gologorici se izmijenilo 9 upravitelja Župe. TROGRLIĆ, »Župa Gologorica...«, str. 27.

uz omiljene kartaške igre briškulu i trešete. I na *balote* i na karte nije se igralo za zabavu, da prođe vrijeme, nego za piće ili novac. Ako gubitnici nisu imali novaca za plaćanje, vlasnik gostionice velikodušno im je davao na kredit, a onda kad je došla berba grožđa, uzimao je od dužnika vino po najnižoj cijeni.³⁰

Smatramo da je Žvaček dobro locirao uzroke dekristijanizacije u Gologorici svrstavajući ih na one unutarcrkvene, među kojima nije bio nevažan nemar i često činovničko ponašanje župnika, bez socijalne osjetljivosti, i one izvanjske: prodor liberalnih, načelno ateističkih sve do antiteističkih ideja, iako prof. Bertoša smatra da Žvaček pojavu dekristijanizacije »naivno i zapravo pogrešno tumači činjenicom da je župa dugo bila 'bez stalnog duhovnog pastira'«. ³¹

I kod onih koji prisustvuju službi Božjoj primjetna je apatičnost – zaključuje Žvaček. Žene s kronicom u ruci sjede u klupama, muškarci s klobukom u ruci stoje, a kad treba pokleknu na jedno koljeno. Budući da narod ne zna čitati, nemaju molitvenika iz kojega bi pratili misu ili druge obrede. U crkvu dolaze umorni i kasne, a iz crkve izlaze i prije nego završi obred. Sakramentu pričesti, osim u uskršnom vremenu, rijetko pristupaju. Odaziv je na vjeronauk za odrasle poslije popodnevne službe Božje bio slab jer su odrasli mislili da je to samo za djecu. S obzirom na sve izneseno, nije čudno da ima dosta praznovjerja koje se manifestira u raznim oblicima vraćanja, u vjerovanju u štrige (vještice) itd.³² Protiv običaja da se puši na groblju ili oko crkve Žvaček je župljane upozorio s oltara, pozvao ih da to ne čine jer se radi o posvećenim mjestima. U Župi se nedjeljom u 10,30 sati održava pjevana misa. U 9 sati (kao poziv na misu) zvonu se svim zvonima, a u 10,30 sati samo srednjim zvonom (sv. Ivana i Pavla). Na velike se blagdane »kampana« (svečano ritmičko zvonjenje). Sat za održavanje nedjeljne mise nije točno naznačen u »djelavskom dnevniku«, pa je određivanje sata prepušteno slobodnoj volji župnika.³³

Uz redovni pastoralni rad, koji se temeljio na sakramentalnom pastoralu, tj. brizi da se vjernike preko sakramenata (krštenje, ispovijed, pričest, krizma, ženidba, bolesničko pomazanje) dovede k Bogu, tražili su se i neki novi putevi preko kojih bi se produbio vjerski život. I o tim putevima Žvaček piše. U Gologorici je osnovano omladinsko katoličko društvo *Hrvatski cvijet*, jedno od 20 takvih društava u Istri, osnovanih u vremenu od 1911. do 1914. Cilj je društava bio »kršćanska načela zadojena hrvatskim duhom udahnuti čitavoj hrvatskoj Istri.« Povezanost je vjerskoga i nacionalnog bila istaknuta i u znakovima društava: značka društva bilo je dugme u bojama hrvatske trobojnice u sredini, na bijelom polju nalazio se križ. Za svečanijih su prilika članovi nosili seljački crni klobuk s vrpcom

30 AH ŽUG, Kronika, str. 16.

31 BERTOŠA, »Gologorički De Franceschi...«, str. 243. O nekim uzrocima sekularizacije (dekristijanizacije) u istarskim hrvatskim, ruralnim sredinama vidi: Stipan TROGRLIĆ, *Katolička crkva u Istri. Nacionalno-političke i idejne podjele (1880. – 1914.)*, C.A.S.H. Pula, 2006., str. 115–122.

32 AH ŽUG, Kronika, str. 17.

33 AH ŽUG, Kronika, str. 18.

– hrvatskom trobojnicom na kojoj je bio naziv društva.³⁴ Sam župnik Žvaček polagao je velike nade u mladenačko društvo koje je, kako kaže, »nakon velike borbe okupio i složio«. ³⁵ Prije osnivanja mladenačkoga društva u Gologorici je postojala udruga *Apoštolat molitve*. U vrijeme njezina postojanja 1900. – 1914. kroz Udrugu je prošlo 106 članova. *Bratovština Presvetoga Oltarskog Sakramenta*, obnovljena 1898., djelovala je do 1930. i u tom je vremenu okupila ukupno 113 članova.³⁶

U konkretizaciji apstraktnih vjerskih istina veliko su značenje imali ophodi (procesije) – organizirano obredno kretanje grupe ljudi od jedne do druge lokacije, uz određen točno naznačen, molitveni ritual). U procesiji je daleki Bog postajao blizak, spuštao se među puk i s njim hodio ovom dolinom suza, spreman pomoći mu u njegovim potrebama. Izvanjska je ikonografija trebala uprisutniti Božju blizinu i njegovo savezništvo s čovjekom.³⁷ U Gologorici se tijekom godine održavalo više procesija. Žvaček ih opisuje dosta detaljno. Za blagdan sv. Marka (25. travnja) te u ponedjeljak, utorak i srijedu prije Uzašašća (pomična svetkovina, četrdeset dana poslije Uskrsa) održavala se procesija u polju. Procesija je na blagdan sv. Marka i u prosidbenu srijedu završavala u župnoj crkvi gdje je slijedila pjevana ili čitana sveta misa. U prosidbeni ponedjeljak i utorak nakon procesije misa se održavala u kapelici BDM koja se nalazila blizu crkve iznad župnoga vrta. Putom, pri povratku u crkvu, pjevale su se Litanije svih svetih, a potom se u crkvi slavila misa. Na blagdan Tijelova održavao se teoforijski ophod (procesija)³⁸ kroz Gologoricu. Na četirima se mjestima (postaje) procesija zadržavala, čitalo se ulomak iz Evanđelja i blagoslivljalo mjesto. Prva je postaja bila pred župnim vrtom. Odatle se išlo natrag po mjestu do kuće Carla De Franceschija, tu se nalazila druga postaja. Na groblju iza kapelice Svih svetih bila je treća postaja, a četvrta, završna, pred župnom crkvom.³⁹

Svake prve nedjelje, od svibnja do rujna, poslije mise održavaju se teoforijske procesije oko župne crkve s 4 zadržavanja, prigodom kojih se čita ulomak iz Evanđelja i blagoslivlja mjesto, kao na Tijelovskoj procesiji. Radi se o običaju za koji nema dokaza da je imao uobičajeno dopuštenje biskupskoga ordinarijata. Na blagdan Svijećnice, 2. veljače (slavi se prikazanje Isusa u Hramu 40 dana nakon rođenja), prije sv. mise obavlja se procesija, triput se ide oko župne crkve s »užganim svijećama«. Na blagdan Cvjetnice, nedjelja prije Uskrsa (slavi se Isusov svečani ulazak u Jeruzalem), održava se, također prije mise, slična procesija kao i na Svijećnicu, samo se umjesto svijeća nose maslinove grančice. Druge nedjelje mjeseca listopada, na blagdan posvete crkve, u procesiji oko crkve svećenik škropi blagoslov-

34 DAPA, HR- DAPA-27, Kotarsko poglavarstvo (kapetanat) Pazin (1911.), kut. 115, fasc. I/3. Društva i organizacije.

35 AH ŽUG, Zbirka pisama, Pismo Lj. Žvačeka Društvu sv. Jeronima u Zagrebu, Gologorica, 12. studenoga 1913.

36 AH ŽUG, Zapisi o raznim katoličkim društvima u Gologorici, b. o.

37 Pietro ZOVATTO, »Con gli abiti della gente. Cattolicesimo in Istria tra '800' e '900«, *Il Territorio*, god. 12, br 25, Trst, 1989., str. 193.

38 Ophod (procesija) u kojem se nosi Presveti Oltarski Sakrament. Od grčkog *theos*-bog, *fero*-nosim. ŠETKA, *Hrvatska kršćanska terminologija...*, str. 311.

39 AH ŽUG Kronika, str. 5.

ljenom vodom zidove crkve i pjeva himan *Celestis urbs Jerusalem* (Nebeski grad Jeruzalem) na latinskom jeziku. Na blagdan Svih svetih po završetku mise pjeva se Večernja za mrtve, a poslije se ide u procesiji na groblje. Tijekom procesije pjeva se na latinskom *Magnificat* (Veliča), Litanije svih svetih, po povratku u crkvu pjeva se Zaharijin hvalospjev *Benedictus* (Blagoslovljen). Za vrijeme suše da bi se izmolila kiša, koja je život značila, svaki dan prije popodnevne službe Božje održavala se procesija do kapelice Majke Božje od Lokve i nazad u crkvu. Putem se pjevaju Litanije svih svetih i Majke Božje.⁴⁰

Kvatre ili četverovremena dani su na početku svakoga od četiriju godišnjih doba u kojima se Crkva, prateći ciklus godišnjega doba, posvećuje tri dana molitvama te djelima pokore i ljubavi (srijeda, petak, subota). Hrvatski naziv kvatre nastao je od latinskoga »quattuor tempora« (četiri vremena). O kvatrama Žvaček piše detaljno. Na kvatrenu nedjelju »Kvaternicu« (nedjelju prije kvatrenih dana) najavljuju se kvatreni dani i tumači se njihovo značenje. U nedjelju poslije kvatrenih dana, nakon popodnevne službe Božje, moli se Večernja za mrtve, a poslije Večernje održava se od crkve do groblja procesija za mrtve. Putom se pjeva *Magnificat* (Veliča), *Libera me Domine* (Oslobodi me, Gospodine), a po povratku u crkvu *Benedictus* (Blagoslovljen). Sve završava općim molitvama za mrtve. U ponedjeljak poslije kvatrene nedjelje najprije se moli cijeli *Officium pro defunctorum* (Molitvena služba za mrtve) iz Časoslova, nakon čega slijedi pjevana misa za mrtve. Subotom, redovito, poslije večernje »Zdravo Marijo« u župnoj crkvi pred velikim se oltarom održava pobožnost u čast Majke Božje, moli se Krunica, Lauretanske litanije, na kraju je blagoslov ciborijem.⁴¹

Svake nedjelje ili za svih blagdana, ako se ne moli velika ili pjevana Večernja, održava se vjeronauk za odrasle, zatim se mole Litanije svih svetih na hrvatskom jeziku iz Dobričina molitvenika *Otče, budi volja tvoja*. Slijedi blagoslov ciborijem u obične nedjelje ili pokaznicom⁴² na velike blagdane. U korizmene nedjelje umjesto vjeronauka za odrasle moli se Križni put, također iz molitvenika *Otče, budi volja tvoja*. Vjeronauk se u školi održava utorkom i petkom, prijepodne i poslijepodne. Za odraslu mladež koja se sprema za prvu svetu pričest, drži se vjeronauk u župnoj crkvi svaki dan, počevši od prve nedjelje poslije Uskrsa sve dok ne budu dobro pripremljeni. U vrijeme došašća svako se jutro u 6 sati na bočnom oltaru BDM održavaju mise zornice. Prije mise moli se Krunica BDM. Dolazi dosta ljudi.⁴³ Jednom mjesečno, na nedjeljnoj misi, poslije čitanja Evanđelja moli se tzv. *Opo-*

40 AH ŽUG, Kronika, str. 6.

41 AH ŽUG, Kronika, str. 5–6. Ciborij, posuda u kojoj se čuvaju male posvećene hostije. Od grčkoga *kiborion*, prvotno posuda za čuvanje hrane. ŠETKA, *Hrvatska kršćanska terminologija...*, str. 54–55. AH ŽUG, Kronika, str. 6.

42 Pokaznica (monstranca, ostenzorij, prikaznica), zlatna ili pozlaćena, svečano ukrašena posuda u kojoj se Presveti Oltarski Sakrament izlaže na javno štovanje vjernika ili se nosi u ophodima (procesijama). ŠETKA, *Hrvatska kršćanska terminologija...*, str. 214. Adalbert REBIĆ (ur.), *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002., str. 725.

43 AH ŽUG, Kronika, str. 7

men, tj. Očenaš, Zdravomarijo, Slavaocu za obitelj koja je *Opomen* platila. Godišnji stipendijum za *Opomen* iznosi ½ starića (5 litara) pšenice, u naravi ili protuvrijednost u novcu.⁴⁴

3. Gospodarsko-socijalna situacija

Po Žvačeku osnovni je razlog siromaštva pučanstva gospodarska zaostalost, a glavni je uzrok tome neracionalan, konzervativan način rada u poljodjelstvu, osnovnoj, gotovo pa jedinoj gospodarskoj grani. Dodatni je razlog zaduženost većine stanovnika Gologorice »kod talijanskih vampira – lihvara«. Nakon ove uvodne tvrdnje slijedi analiza pojedinih privrednih grana, njihova stanja i mjesta u životu župljana.⁴⁵

Većina se stanovnika bavi vinogradarstvom jer je prodaja vina često jedini način da se dođe do novca potrebnoga za pokrivanje kućnih troškova. Nezgoda je u tome što izostaje gnojidba vinograda, pa su i prinosi mali. Još je gora stvar sa sjenokošama: ne samo da se ne gnoje nego se ne čiste, a usto se kosidba obavlja u srpnju ili kolovozu kad je trava pustila sjeme i već je prestara. U voćnjacima uz izostanak gnojidbe nema ni čišćenja voćaka ni okopavanja. Voćke su prepuštene sudbini – dok rađaju, rađaju. Urod voća, posebno šljiva (*kreka*) ujesen 1914. bio je veoma dobar. Međutim, problem je bio njihov prijevoz na tržište željeznicom kao jedinim prijevoznim sredstvom. Prijevoz je za civilne potrebe, radi prijevoza vojnoga materijala, bio obustavljen.⁴⁶ Razlog je negnojidbe jednostavan. Budući da nema dovoljno *stelje* (slame) za prostirku u štalama, koja zajedno s krutim i tekućim izlučevinama stoke čini stajski gnoj, seljaci su prinuđen izgoniti stoku na ispašu, pa se gnoj jednostavno gubi.⁴⁷

U gradu osim nekoliko samoukih zidara i postolara te jednog »izučenog« tkalca, Leonarda De Franceschija, podrijetlom Krnjela, drugih zanatlija nema. Ako je lijepo vrijeme, narod radi u polju, vinogradu ili šumi, ako je kišovito vrijeme, obavlja kućne poslove ili ljenčari kod ognjišta, kako ljeti tako i zimi. Dnevnica običnoga (nekvalificiranog) radnika iznosi 60 – 70 novčića ljeti, 50 novčića zimi. Dnevnica je zanatlija osjetno veća. Ljeti iznosi 1,20 forinta, a zimi 1 forintu. Sve su dnevnicе svih vrsta radnika, i kvalificiranih i nekvalificiranih, za polovicu manje ako su na hrani kod onoga kod kojeg rade. Ženske radnice, »težakinje«, imaju za polovicu manju dnevnicu od muškaraca.⁴⁸

O stočarstvu, »živinogojstvu«, Žvaček je ostavio koliko detaljnu toliko i zanimljivu sliku. Od životinja najviše se uzgajaju volovi potrebni za poljski rad. Krava-mljekarica malo je jer narod ne osjeća potrebu za mliječnom hranom koju, uostalom, ne zna ni pripremiti. Svaka obitelj nastoji uzgojiti barem jednu svinju za svoje potrebe (meso, salo, slanina). I najsiromašnije obitelji uzgajaju po 2 ili više kokoši. Jaja se pažljivo spremaju da se za njih nabavi potrebna sol, nju prodaje trgovac koji je dobio dopuštenje za prodaju nakon što je

44 AH ŽUG Kronika, str. 6.

45 AH ŽUG Kronika, str. 7.

46 AH ŽUG, Kronika, godina 1914., stranice nisu označene.

47 AH ŽUG, Kronika, str. 14.

48 AH ŽUG, Kronika, str. 15.

na dražbi u Pazinu za sve porezne općine ponudio najpovoljniju (najnižu) cijenu. Cijena je soli po kilogramu iznosila 10 novčića. Dobrostojeće obitelji drže osla (magarca) za nošenje vode ili uroda iz polja (grožđa, drugoga voća, krumpira itd.).⁴⁹ Vjerojatno na temelju kazivanja starijih župljana i zapisa svojih prethodnika Žvaček piše kako je ranije ovčarstvo bilo razvijeno. Sada se rijetko može vidjeti pastiricu s malobrojnim stadom kako prede vunu. Ranije su to radile mnoge pripremajući kao miraz (*dotu*) vunene čarape. Razlog je opadanja ovčarstva pomanjkanje općinskih pašnjaka.⁵⁰

Zašto pčelarstvo »stoji od svih grana gospodarstva na najnižem stepenu«, u Kronici su navedena dva razloga. Prvi je razlog uzgoj pčela. Pčelinjaci su mali, pa pčele kad se roje, novo stanište u pravilu nalaze negdje u prirodi, izvan pčelinjaka, na nekom stablu. Ako se posreći da se takav roj i pronađe, kako kod kuće nema pripremljenog ulišta, radi se improvizirano – nađe se pet grana trešnje ili vrbe (*bekva*), slože se i pričvrste čavlama u neki kovčeg s jednim otvorom, preko tih grana stave se ukriž dvije grančice (*kolčići*) masline. U praznu košnicu stavi se nekoliko kapi mlijeka, a ako nema mlijeka, onda se košnica iznutra premaže svježom pčelinjom metvicom (*melissa officinalis*). Tako pripremljenom košnicom pčelar ide »loviti roj«. Kad ga pronađe, roj se jednostavno strese u napravljenu košnicu i odnese u pčelinjak. Tu se dolje na košnici napravi rupica, a odozgo se pokrije kamenom pločom. Ujesen, oko blagdana sv. Mihovila (29. rujna), počinje »berba meda« – primitivna kao što je bilo i »nasadivanje pčela«. Pčelar najprije podiže košnicu da vidi je li otežala od meda. Ako ustanovi da jest, zapali malo slame, prinese košnicu i zadrži je neko vrijeme nad plamenom. Kad zavlada mir u košnici, jer su pčele od dima ugušene ili omamljene, pčelar »otkom« koju koristi kod oranja plugom u košnici sve zgnječi (»saće, med, mlado, staro, živo, mrtvo«) i tu smjesu prelije u *brentu*. To je med koji prodaje putujućem trgovcu ili ga prodaje u Pazinu za 20 – 24 novčića po kilogramu. Pčelarstvom se od starine bave samo četiri obitelji. Josip Rabar iz sela Baroni, Ivan Kocijanić iz sela Strapići, Mate Rade iz sela Radetići i Antun Ivić iz sela Lukačići.⁵¹

Nema sumnje da je na Žvačekov doživljaj gospodarske zaostalosti Gologorice utjecala činjenica da on dolazi iz Češke, jedne od najrazvijenijih pokrajina Austro-Ugarske. U tom je kontekstu shvatljiva njegova dosta pesimistička slika gospodarskih prilika krajem 19. i početkom 20. stoljeća u njegovoj novoj destinaciji. Uzroke vidi u neukosti, siromaštvu, zaostalosti, zapuštenosti, upletenosti u talijanske lihvarske mreže gologoričkih seljaka.⁵²

4. Etnografska slika Župe

Žvačkova je etnografska slika/skica Župe jednako zanimljiva kao i prethodno iznesena opažanja o nacionalno-političkoj, crkveno-vjerskoj ili gospodarsko-socijalnoj situaciji. Gologorica, središte Župe, nekoć tvrđava, imala je dvoja gradska vrata. Ona na ulazu u Go-

49 AH ŽUG, Kronika, str. 18.

50 AH ŽUG, Kronika, str. 16.

51 AH ŽUG Kronika, str. 18–19.

52 BERTOŠA, »Gologorički De Franceschi...«, str. 240.

logoricu, koja su se sačuvala do danas, Žvaček samo spominje, no ne osjeća potrebu opisati ih. Druga vrata, na južnoj strani uz župni stan i kuću Josipa Šestana, odavno su bila srušena. Kao svojevrsan »memento« kod ovih se vrata zaustavljao svećenik prigodom nošenja popudbine bolesnicima i blagoslova mjesta. Tu se, također, zaustavljala pogrebna povorka iz Gologoričkoga Dola na putu prema groblju u Gologorici.⁵³

O pripremanju hrane u Gologorici i okolnim selima nije se vodila neka posebna brigga. Pripremalo se u prostoriji gdje se nalazilo ognjište, na otvorenoj vatri. Ognjišta su kod imućnijih obitelji bila »uzdignuta« na visinu od 50 do 60 cm, kod siromaha su bila na tlu. Iznad ognjišta nalazila se napa »u obliku velikog kišobrana«. Njena je funkcija bila dvostruka: trebala je upiti dim s ognjišta, a služila je i kao mjesto gdje bi se smjestio dio kućnoga posuđa. Ponekad je prostor uz, osim što je bio kuhinja, služio kao spavaonica ili sušionica mesa i klipova kukuruza, a da se dim ne bi izgubio, nije se gradio dimnjak.⁵⁴

Omiljeno, skoro pa svakodnevno jelo bilo je varivo, popularna jota. Pripremala se od graha, kiselog kupusa, krumpira, pancete, a glavni je začim bio češnjak. Osim jote, drugo jelo koje se često nalazilo na jelovniku bio je kiseli kupus, koji se kiselio nariban ili, još češće, u glavicama, u »maštelama«, posudama koje su služile za mašćenje grožđa. Krumpir se pekao »u munduru«, neoguljen, u žeravici. Isto se radilo s još nedozrelim (mladim) kukuruzom. Inače, kukuruz je igrao veliku ulogu u prehrani seljaka: pekao se, kuhao i mljeo za kruh. Kruh se najčešće radio od kukuruznoga brašna, samljevenoga u domaćem žrvnju. Umiješeno brašno stavljalo se u »čripnju« (obla zemljana ili limena posuda). Imućniji su mještani pripremali miješani kruh od kukuruznoga i pšeničnog brašna, a kruh od samoga pšeničnog brašna nazivao se gospodskim.

Meso se, osim svinjetine, u obične dane rijetko jelo, iako nije bilo skupo. Govedina je stajala 48 novčića, janjetina i bravetina po 36 novčića. Za veće blagdane netko u selu zakolje janje ili ovna i bez dopuštenja prodaje u »Božjoj mesnici« pokraj zvonika. Za uskrsne blagdane dobrostojeće obitelji znaju ispeći purana, a na stolu se tada uz purana nađe uskrsna pogača (bijeli kruh) i sirnica (*pinca*), blagoslovljene odmah poslije uskrsne procesije u crkvi ili pred crkvom. Za velikih blagdana, kao što su Uskrs, Božić, patron župe, pije se domaće vino koje se za te prigode ostavljalo od vina namijenjenoga prodaji. U obične se dane pije crno vino napravljeno od slabijega grožđa (plavca ili crnca). A ako ni ovoga vina nema dovoljno, onda se pije pomiješano s vodom, to je tzv. *pijača* ili *bevanda*. Vodu narod nerado pije, nema izvorske vode, a kišnicu smatra nezdravom. Posebno mjesto u životu župljana imaju svadbene gozbe, kao i druge obiteljske svečanosti. Tada se ne štedi ni jelom ni pićem – vinom, pa i po cijenu da se sve to nabavi na dug. Bilo je to pitanje ugleda (obraza) pred susjedima jer ako je on mogao napraviti veliku proslavu za svadbu ili neku drugu *feštu*, onda se ni ja, bez obzira na cijenu, ne smijem pokazati slabijim. Selo bi o tome bruhalo, dostojanstvo i ponos pred susjedima trebalo je pošto-poto održati.⁵⁵

53 AH ŽUG, Kronika, str. 13.

54 AH ŽUG, Kronika, str. 15.

55 AH ŽUG, Kronika, str. 15–16.

Opisujući nošnju svojih suvremenika, Žvaček s nostalgijom primjećuje kako djevojke, slijedeći modne trendove, napuštaju tradicionalnu nošnju i priklanjaju se onoj gospodskoj. Oko vrata stavljaju zlatni lančić, na kojem visi zlatna medaljica, na probušene uši naušnice i ponose se kao tobožnje bogatašice. Kod udatih se žena na rukama ističu zlatne *vitice* i prsteni.⁵⁶ Žvaček navodi samo ove, zapravo, dodatke odjeći, primjetne kod ženskoga svijeta. Nema spomena o odbacivanju bitnih dijelova ženske odjeće: vunениh pletениh čarapa, *stomanja* ili košulja koje su žene oblačile na samo tijelo, *modrna*, ženskih dugih haljina dugih rukava, *kanice* ili *pasa*, kojim se u struku opasivala *modrna*, i rubaca na glavi (*facoli*) te njihove zamjene nekim drugim »gospodskim« odjevnim predmetom.⁵⁷ To je zamjeranje »kićenju« žena vjerojatno bilo motivirano riječima sv. Petra: »Žene (...), vaš nakit neka ne bude izvanjski – pletenje kose, kićenje zlatom ili oblačenje haljine. Nego čovjek skrovita srca, neprolazne ljepote, blaga i smirena duha.«⁵⁸

Ostatci stare istarske narodne nošnje mogu se još vidjeti samo kod starijih muškaraca. Sastoji se od sakoa (*kapot*) i hlača od tamnoga vunenog sukna i male okrugle kapice (*baretice*) nazivane *quarnarica* jer se prodavala za 40 novčića, napravljena od sukna, sličnoga onome od kojeg su napravljene hlače i sako. Ova je tradicionalna odjeća asocirala na vremena kad se uzgajalo mnogo ovaca, od čije se vune izrađivalo sukno za odjeću.⁵⁹ Ni opis muške odjeće iz Žvačekova pera nije detaljan, on nije etnograf, bilježi samo najvažnije, ono što se najčešće, svakodnevno, nosilo. Primjerice, ne spominje da su se uz dugačke hlače nosile i polukratke (do ispod koljena), također ne spominje prsluk, suknene *obojke*, platnene čarape.⁶⁰ Vezano uz Žvačekov opis nošnje Bertoša primjećuje: »Nošnja je vidljiv znak pristajanja uz novo s jedne i suprotstavljanja inovacijama s druge strane, ona je izazov i otpor, neprihvatanje i prkos.«⁶¹

Zaključak

Zapisi župnika Ljudevita Žvačeka u Kronici Župe sv. Petra i Pavla u Gologorici, koji obuhvaćaju vrijeme od 1892. do 1918., donose niz zanimljivih informacija »iz prve ruke« o raznim sastavnicama gologoričke stvarnosti u prijelomnim vremenima lagana i spora odumiranja staroga i jednako takva rađanja novoga svijeta. Najkraće rečeno, bio je to izlazak ruralnoga, apolitičnog, autarhičnog svijeta, svijeta usmene kulture tradicionalno vezanoga uz Katoličku Crkvu i njezin nauk, iz njegove statičnosti, i ulazak u dinamiku velikih promjena na svim područjima društvenoga života. Župnik Žvaček, kao »lucidan opservator« složene stvarnosti svoje župe, uočava ritam te dinamike, s njezinim »ubrzanjima« i »zasto-

56 AH ŽUG, Kronika, str. 16.

57 Josip MILIČEVIĆ, *Narodna umjetnost Istre*, Zavod za istraživanje folkloru, Posebna izdanja 10, Zagreb, 1988., str. 98–106.

58 1 Pt 3, 3–5.

59 AH ŽUG, Kronika, str. 16.

60 MILIČEVIĆ, *Narodna umjetnost Istre...*, str. 97–98.

61 BERTOŠA, »Gologorički De Franceschi:...«, str. 241.

jima« na nacionalno-političkom, gospodarsko-socijalnom, crkveno-vjerskom i etnografskom planu.

Politizacija, izazvana dobrim dijelom utjecajima izvana, dovodi do sukoba između hrvatske većine i talijanske manjine. Koristeći mehanizme gospodarske moći, manjina je povremeno uspijevala pridobiti na svoju stranu etničke Hrvate i tako je liječila kompleks manjine. Na crkveno-vjerskom planu primjetan je proces sekularizacije, udaljavanja, sve do napuštanja Crkve. Uzroci su unutarcrkveni: zanemarivanje pastoralnoga rada od strane nekih upravitelja Župe, i oni vanjski: prodor liberalnih (ateističkih) ideja u idiličnu, homogenu, vjersku sliku Župe. Gospodarstvo teško izlazi iz tradicionalnih oblika, pa je zaostajanje više nego uočljivo u svim gospodarskim granama. Etnografski opis sadrži izgled središta župe koje ima izgled grada, pa se njegovi stanovnici ponosno nazivaju građanima. Sudari novoga (modernog) sa starim (tradicionalnim) primjećuju se jedino u načinu odijevanja mlađega ženskog svijeta.

POPIS IZVORA

Arhivsko gradivo

Arhiv Istarskoga književnog društva (IKD) Jurja Dobrile u Pazinu, b. o. Osobni fond Antuna Heka.

Arhiv Župe apostola sv. Petra i Pavla u Gologorici:

Kronika Župe 1892. – 2002.

Zbirka raznih pisama, Pisma Ljudevita Žvačeka.

Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-27, Kotarsko poglavarstvo (kapetanat) Pazin (1911.).

Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-55, *Legione territoriale reali carabinieri di Trieste, Stazione di Bogliuno*.

Tisak

»Politica in chiesa«, *Il Piccolo*, god. XXXII, br. 11393, Trst, 23. III. 1913.

»Jurina i Franina«, *Naša sloga*, god. XXXIV, br. 15, Pula, 10. IV. 1913.

»Tršćanski Židov u skrbi za vjeru u Gologorici«, *Pučki prijatelj*, god. XIV, br. 14, Pazin, 10. IV. 1913.

Literatura

BARTOLIĆ, Ivan: »Češki i moravski svećenici u Istri od 1890. do 1930.«, *Pazinski memorijal 19 (23-24)*, Pazin, 1995., str. 107 – 123.

BARTOLIĆ, Ivan: »Lindar gledan s crkvene strane«, u: Josip ŠIKLIĆ (ur.), *Linarski zbornik*, Knjižnica acta 2, Koordinacija istarskih ogranaka Matice hrvatske, Pazin, 1996., str. 83 – 98.

BERLJAK, Matija (prirednik): *Kodeks Kanonskog prava*, uređen po odredbi sv. oca pape Pija X., proglašen po nalogu pape Benedikta XV. S predgovorom, izvorima i stvarnim kazalom stožernika Petra Gasparrija, Glas Koncila, Zagreb, 2007.

BERTOŠA, Miroslav: »Gologorički De Franceschi: između etosa i etnosa«, u: Miroslav BERTOŠA, *Etos i etnos zavičaja*, Čakavski sabor i dr., Pula – Rijeka, 1985., str. 177 – 253.

CRNICA, Ante: *Priručnik Kanonskog prava Katoličke Crkve*, Tiskara sv. Antuna, Zagreb, 1945.

MILIĆEVIĆ, Josip: *Narodna umjetnost Istre*, Zavod za istraživanje folklor, Posebna izdanja 10, Zagreb, 1988.

REBIĆ, Adalbert (ur.): *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002.

- TROGRLIĆ, Stipan: *Katolička crkva u Istri. Nacionalno-političke i idejne podjele (1880. – 1914.)*, C.A.S.H., Pula, 2006.
- TROGRLIĆ, Stipan: *Katolička crkva u Istri između otpora i potpore talijanskoj vlasti u Istri 1918. – 1943.*, Državni arhiv u Pazinu, i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Pazin, 2019.
- TROGRLIĆ, Stipan: »Župa Gologorica u 19. i 20. stoljeću«, u: David IVIĆ i Josip ŠIKLIĆ (ur.), *Župa Gologorica, prošlost i sadašnjost. 700 godina prvog spomena župe, »Josip Turčino-
vić«*, Pazin, 2024.
- ZOVATTO, Pietro: »Con gli abiti della gente. Cattolicesimo in Istria tra 800' e 900'«, *Il Territorio*, god. 12, br. 25, Trst, 1989., str. 179–193.

SAŽETAK

Gologorica u Kronici Župe (1892. – 1918.) prema zapisima župnika Ljudevita Žvačeka

Ljudevit Žvaček, župnik Gologorice od 1892. do 1923., u Kronici Župe, u kojoj je biležio događaje od svoga dolaska u Gologoricu do uspostave talijanske vojno-okupacijske vlasti krajem 1918. godine, ostavio je niz zanimljivih opažanja o mnogim sastavnicama gologoričke stvarnosti u tom vremenu. Ta se zapažanja mogu svrstati u četiri cjeline: nacionalno-politička previranja, gospodarsko-socijalna situacija, moralno-vjersko stanje Župe i etnografska slika sela Gologorica.

Socijalno-statusne razlike u vrijeme visoke politizacije čitavoga društvenog života prestatu u nacionalne razlike. *Grajani* (građani), stanovnici Gologorice, etnički Hrvati, pod utjecajem moćne gologoričke obitelji De Franceschi postaju politički Talijani. Podržavaju program Talijanske liberalne stranke o nužnosti talijanizacije nedefiniranih slavenskih masa u Istri. Poljani ili *campagnoli*, stanovnici okolnih sela, svjesni svoga nacionalnog, hrvatskog identiteta, podržavaju program Hrvatske stranke. Sukobi između »građana« i »poljana« postaju dio gologoričke političke svakodnevnice. Talijanska vojna okupacija Gologorice i čitave Istre krajem 1918. značila je početak radikalnoga/represivnog rješavanja »slavenskoga pitanja« u Istri.

Moralno-vjerski život Župe nije na nekoj razini. Na prvom je mjestu zamjetno zanemarivanje vjerskih dužnosti. Po Žvačeku, tome su dva uzroka. S jedne su strane česte promjene upravitelja župe imale za posljedicu da se ovi, svjesni privremenosti svoga položaja i u očekivanju da budu imenovani stalnim župnicima, nisu puno brinuli o vjerskom životu svojih župljana. S druge strane, pod utjecajem liberalnih ideja, čiji su nosioci građani, dolazi do procesa sekularizacije – napuštanja vjere i Crkve kao neupitnih autoriteta. Uz redovan pastoralni rad, koji je za cilj imao dovesti ljude k Bogu, a temeljio se na sakramentalnom pastoralu, tražili su se i neki novi putevi preko kojih bi se intenzivirao vjerski život.

Gospodarsko je stanje gotovo poražavajuće, i to na svim područjima, počevši od dominirajućega vinogradarstva, preko voćarstva, stanja na sjenokošama. Osnovni su razlozi prevladavanje tradicionalne obrade i izostanak gnojidbe. Stanje je u stočarstvu nešto bolje, premda se i tu, posebno glede ovčarstva, opaža stagnacija zbog nedostatka općinskih pašnjaka. Posebna je priča pčelarstvo. Iako postoje dobre pretpostavke za njegov razvoj, ono je na niskim granama zbog neznanja, kako oko uzgoja pčela, tako i oko pravljenja meda. Zanatlija, osim nekoliko priučenih zidara i postolara te jednoga tkalca (svi podrijetlom Krnjeli), nije bilo.

Mozaična, etnografska slika sela govori o vanjskom, arhitektonskom izgledu Gologorice, središtu župe, koja ima izgled grada: s ulaznim vratima, zidinama, trgom, pa onda nije ni čudo da su je njezini stanovnici nazivali gradom, a sebe građanima. Građani su stanovnike okolnih sela pomalo podcjenjivački nazivali *campagnoli* ili poljani. Iz osvrta na to što se i kako kuhalo, možemo vidjeti da nije bila razvijena neka velika briga (kultura) oko

kuhanja. Prevladavaju jednostavna jela, kuha se ono što se uzgajilo na njivi. Pije se lošije, crno vino s vodom jer je bolje, bijelo, bilo određeno za prodaju. Meso se, osim svinjetine, rijetko jede, a nošnja kod ženskoga svijeta pokazuje sve veću prisutnost modernih trendova i napuštanje tradicijske nošnje.

SUMMARY

Gologorica in the Parish Chronicle (1892-1918) according to the records of the parish priest Ljudevit Žvaček

Ljudevit Žvaček, parish priest of Gologorica between 1892 and 1923, recorded in the Parish Chronicle the events from his arrival in Gologorica until the establishment of the Italian military-occupational government at the end of 1918, leaving a series of interesting observations about many components of the Gologorica reality of that time. These observations can be classified into four units: national political turmoil, economic and social situation, moral and religious conditions of the Parish and ethnographic picture of the village of Gologorica.

Social and status disparities in a time of high politicization of the entire social life grow into national differences. *Grajani* (townspeople), the inhabitants of Gologorica, ethnic Croats, politically become Italians under the influence of the powerful Gologorica family of the De Franceschi. They support the programme of the Italian Liberal Party as regards the necessity to Italianise the undefined Slavic masses in Istria. *Poljani* or *campagnoli*, the inhabitants of the surrounding villages, aware of their national, Croatian identity, support the programme of the Croatian Party. Conflicts between »grajani« and »poljani« become part of Gologorica's political everyday life. The Italian military occupation of Gologorica and the whole of Istria at the end of 1918 marked the beginning of a radical/repressive solution to the »Slavic question« in Istria.

The moral and religious life of the Parish is not as it should be. In the first place, the neglect of religious duties is noticeable. According to Žvaček, there are two reasons for this. On the one hand, as a result of frequent changes in parish administrators, the latter, aware of the temporary nature of their position and expecting to be appointed permanent parish priests, did not care much about the religious life of their parishioners. On the other hand, under the influence of liberal ideas born by the »grajani«, a process of secularization - the abandonment of religion and the Church as unquestionable authorities - start to take place. In addition to regular pastoral work, which aimed to bring people to God and was based on sacramental pastoral care, some new ways were sought through which religious life would be intensified.

The economic situation is almost devastating, in all areas, starting from the dominant viticulture, through fruit growing, and the situation on hayfields. The main reasons are the prevalence of traditional cultivation and the absence of fertilization. The situation in livestock farming is somewhat better, although here too, especially with regard to sheep farming, stagnation is observed due to the lack of municipal pastures. Beekeeping is a separate matter. Although there was potential for its development, it is at a low ebb due to ignorance, both about beekeeping and about making honey. There were no craftsmen, except for a few trained masons and shoemakers and one weaver (all originally from Krnjeli).

The mosaic, ethnographic picture of the village speaks of the external, architectural appearance of Gologorica, the centre of the Parish. It has the appearance of a town: with an entrance gate, walls, a square, therefore it is no wonder that its inhabitants called it a town, and themselves townspeople. Townspeople somewhat disparagingly called the inhabitants of the surrounding villages *campagnoli* or *poljani*. Looking at what was cooked and how, we can see that no great care (culture) about cooking was developed. Simple dishes prevailed, only what was grown in the fields was cooked. Poor red wine was drunk diluted with water because the better white wine was designated for sale. Meat, except for pork, was rarely eaten, and women's wear showed an increasing presence of modern trends and the abandonment of traditional clothing.

RIASSUNTO

Moncalvo in Cronaca parrocchiale (1892-1918) in base alle annotazioni del parroco Ljudevit Žvaček

Ljudevit Žvaček, il parroco di Moncalvo dal 1892 al 1923, in Cronaca parrocchiale, in cui annotava eventi dal suo arrivo a Moncalvo fino all'istituzione dell'autorità militare italiana occupante verso la fine del 1918, ha lasciato una serie di osservazioni interessanti riguardo a molti elementi della realtà di Moncalvo in quel periodo. È possibile raggruppare queste osservazioni in quattro unità: turbolenze politico-nazionali, situazione economico-sociale, stato morale e spirituale della Parrocchia e situazione etnografica del villaggio di Moncalvo.

Le differenze nello status socioeconomico nel periodo dell'elevata politicizzazione dell'intera vita sociale diventano differenze nazionali. *Grajani* (cittadini), abitanti di Moncalvo, croati etnici, sotto l'influenza della potente famiglia De Franceschi, di Moncalvo, diventano politicamente italiani. Sostengono il programma del Partito Liberale Italiano sulla necessità dell'italianizzazione delle masse indefinite degli slavi in Istria. *Poljani* o campagnoli, abitanti dei villaggi nei dintorni, consapevoli della propria identità nazionale, croata, sostengono il programma del Partito Croato. I conflitti tra i »cittadini« e i »campagnoli« cominciano a far parte della vita quotidiana di Moncalvo. L'occupazione militare italiana di Moncalvo e dell'intera Istria verso la fine del 1918 significava iniziare ad affrontare »la questione slava« in modo radicale/repressivo.

La vita spirituale e morale della Parrocchia non è a un certo livello. In primo luogo è evidente l'inadempimento dei doveri religiosi. Secondo Žvaček, le cause sono due. Da una parte, i frequenti cambiamenti degli amministratori della parrocchia comportavano che questi, vista la temporaneità della loro posizione e in attesa della nomina a parroci permanenti, non si prendessero troppa cura della vita religiosa dei propri parrocchiani. Dall'altra parte, l'influenza delle idee liberali, di cui i portatori sono i cittadini, porta al processo di secolarizzazione – abbandono della fede e della Chiesa come autorità indiscusse. Oltre alle attività pastorali regolari, che avevano come scopo portare gli uomini a Dio ed erano basate sul pastorale sacramentale, si cercavano altri modi attraverso i quali la vita religiosa si sarebbe intensificata.

La situazione economica è quasi devastante, in tutti i settori, partendo dalla dominante viticoltura, all'orticoltura, alla situazione con la fienagione. Le cause principali sono la prevalente coltivazione tradizionale e il mancato utilizzo dei fertilizzanti. La situazione con l'allevamento del bestiame è un po' migliore, anche se si nota anche in questo settore, soprattutto per quanto riguarda l'allevamento ovino, un rallentamento di crescita a causa della mancanza di pascoli comunali. L'apicoltura è una storia a parte. Sebbene esistano buoni presupposti per il suo sviluppo, l'apicoltura è in grossa crisi a causa della mancanza di conoscenze relative all'allevamento di api e alla produzione del miele. Non c'erano

artigiani, a parte alcuni muratori abilitati e calzolai e un tessitore (tutti provenienti dalla Carnia).

La situazione etnografica complessa del villaggio parla dell'aspetto esteriore, architettonico di Moncalvo, centro della parrocchia, che ha l'aspetto di una città: con la porta d'ingresso, le mura, la piazza, e perciò non sorprende che i propri abitanti la chiamassero città nonché se stessi cittadini. I cittadini chiamavano gli abitanti dei villaggi nei dintorni, con un tono di disprezzo, *campagnoli* o *poljani*. Da un'analisi relativa alla cucina, che cosa e in che modo veniva cucinato, possiamo notare che non c'era un'attenzione particolare (cultura) riservata alla cucina. Prevalgono piatti semplici, si prepara quello che si coltiva nel campo. Si beve il vino rosso di qualità minore, con l'acqua, perché quello bianco, di qualità migliore, era destinato alla vendita. A parte quella di maiale, la carne si mangia raramente, e gli abiti delle donne dimostrano una presenza sempre maggiore delle tendenze moderne e l'abbandono degli abiti tradizionali.